

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Голованюк Ю. М. Засоби масової інформації як механізм впливу на формування соціальної спрямованості особистості. У статті проаналізовано структуру соціальної спрямованості особистості, процес її виокремлення із вищої за рангом дефініції – загальної спрямованості особистості та подано авторські визначення зазначених понять. Визначено основні види та ключові елементи соціальної спрямованості особистості. Проаналізовано та систематизовано визначення та структурні елементи засобів масової інформації. Охарактеризовано засоби масової інформації як механізм впливу на формування соціальної спрямованості особистості. Розглянуто основні прийоми, які реалізуються через засоби масової інформації. Визначено методи психологічного впливу, що використовуються у засобах масової інформації. Також проаналізовано, систематизовано та узагальнено основні критерії конструктивного та деструктивного впливу засобів масової інформації на особистість людини. На основі проведеного теоретичного дослідження розроблено та представлено науково-практичні рекомендації соціальним педагогам та соціальним працівникам щодо попередження впливу засобів масової інформації на формування негативної соціальної спрямованості особистості.

Ключові слова: особистість, спрямованість особистості, засоби масової інформації, телебачення, Інтернет, преса, радіо, профілактика.

Голованюк Ю. М. Средства массовой информации как механизм влияния на формирование социальной направленности личности. В статье проанализирована структура направленности личности, процесс ее выделения из вышестоящей дефиниции - общей направленности личности и представлены авторские определения указанных понятий. Определены основные

виды и ключевые элементы социальной направленности личности. Проанализированы и систематизированы определения и структурные элементы средств массовой информации. Охарактеризованы средства массовой информации как механизм влияния на формирование социальной направленности личности. Рассмотрены основные приемы, которые реализуются через средства массовой информации. Определены методы психологического воздействия, используемые в средствах массовой информации. Также проанализированы, систематизированы и обобщены основные критерии конструктивного и деструктивного влияния средств массовой информации на личность человека. На основе проведенного теоретического исследования разработаны и представлены научно-практические рекомендации социальным педагогам и социальным работникам по предупреждению воздействия средств массовой информации на формирование негативной направленности личности.

Ключевые слова: личность, направленность личности, средства массовой информации, телевидение, Интернет, пресса, радио, профилактика.

Постановка проблеми. У наш час можна спостерігати підвищений інтерес до проблеми впливу засобів масової інформації (далі - ЗМІ) на формування соціальної спрямованості особистості, оскільки від самого народження людина опиняється у своєрідному інформаційному просторі, який продукують ЗМІ та який впливає на її особистісний розвиток та взаємодію з оточуючими.

Аналізуючи сучасні соціокультурні умови, варто зазначити, що на сьогоднішній день ЗМІ являються одним із ключових агентів соціалізації людини та впливають на формування її інтересів, ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, моделей поведінки та світогляду в цілому.

Актуальність даного питання також зумовлена тим, що впливаючи на особистість, у ЗМІ застосовуються різноманітні їх види, найпоширенішими з яких є телебачення, мережа Інтернет, преса та радіомовлення. Проте, варто зауважити, що хоча вони і реалізують через свої механізми динамічний інформаційний потік, досить часто він може мати деструктивний характер, сприяючи при цьому поширенню різноспрямованих соціальних девіацій, таких як, наприклад: алкоголізація та наркотизація особистості, пропаганда

розпусного способу життя, насилля, трансгендерних та суїцидальних моделей поведінки, гомосексуалізму та загальної деморалізації населення.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням впливу засобів масової інформації на особистість та формування у неї соціальної спрямованості займалися такі видатні науковці:

- українські: Г. Балл пов'язує формування спрямованості особистості із принципом раціогуманізму, С. Максименко охарактеризував спрямованість особистості як ключовий інтегрований показник соціальної значущості ціннісних орієнтацій особистості, С. Здіорук досліджував метод пропаганди у ЗМІ та шляхи її профілактики, О. Петрулько розкрив сутність руйнівного впливу телебачення на особистість, В. Щорс описав сутність негативного впливу ЗМІ на сучасну молодь;

- зарубіжні: С. Рубінштейн визначив спрямованість особистості як певну динамічну тенденцію, що проявляється у мотивах, ідеалах, ціннісних орієнтаціях та поведінці людини, Л. Божович пов'язувала спрямованість особистості з її ієрархією мотивів, Б. Басс визначив спрямованість особистості як багатокомпонентне та багатоаспектне явище, Є. Ільїн виокремив у спрямованості особистості емоційний компонент, А. Бодальов стверджував, що спрямованість є основою комунікативної взаємодії, А. Прангішвілі визначив соціальну спрямованість особистості як динамічну організацію внутрішніх ресурсів особистості, Г. Маклуен описував формування масової свідомості через призму впливу на даний процес засобів масової інформації та комунікації, Дж. Ваттімо характеризував сучасне суспільство терміном «суспільство масової комунікації».

Формулювання мети статті. Метою даної статті є дослідження механізму впливу засобів масової інформації на формування соціальної спрямованості особистості та надати науково-практичні рекомендації соціальним педагогам та соціальним працівникам щодо превенції впливу ЗМІ на формування негативної соціальної спрямованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеристика ЗМІ як механізму впливу на формування соціальної спрямованості особистості є питанням багатокомпонентним. Саме тому вважаємо за доцільне розкрити зміст понять «особистість», «спрямованість особистості», «соціальна спрямованість» та «засоби масової інформації», проаналізувати їх взаємозв'язок та охарактеризувати процес впливу ЗМІ особистість.

Особистість, за Р. Павелківом [9, с. 256], є суспільним індивідом, активним учасником суспільної діяльності, суб'єктом діяльності та пізнання та наділена унікальною якістю – індивідуальністю, у якій виражається її неповторність.

Однією із ключових характеристик та підструктур є її спрямованість, яка, за С. Рубінштейном [10, с. 194], визначається як система мотиваційних установок особистості, сукупність її ідей, вчинків, світогляду та поведінки.

У свою чергу спрямованість особистості поділяється на:

1) особистісну спрямованість, яка, за Д. Фельдштейном [6, с. 434], характеризується стійкою мотивацією людини досягти особистісного розвитку та актуалізації;

2) групову спрямованість, що, відповідно до бачення К. Бік [2, с. 1], передбачає прагнення особистості до взаємодії із групою та «розчинення» у прийнятих у ній поглядах, ідеалах та цінностях;

3) ділову спрямованість, за якої, на думку Е. Клімова [7, с. 1], особистість прагне діяти на користь колективу;

4) емоційну спрямованість, яка, за Є. Ільїним [5, с. 128], характеризується здійснення акцентування особистістю на власні емоційні переживання;

5) морально-політичну спрямованість, яку Є. Кузьмін [1, с. 95] охарактеризував як прагнення та здатність людини бути активним суб'єктом політичної взаємодії;

6) соціальну спрямованість, що, за визначенням Дж. Голланда [4, с.34], спонукає особистість бути активним учасником суспільного життя.

На основі аналізу наукових напрацювань вищезазначених вчених нами було сформоване власне визначення спрямованості особистості, яку ми визначаємо як одну із ключових структур особистості, яка є динамічним утворенням, що включає у себе систему мотивів, цінностей та ідеалів особистості, її навички, волю, моделі спілкування та сприяє прийняттю особистістю як самої себе так і навколишньої дійсності.

Варто зазначити, що формування спрямованості особистості завжди є соціально обумовленим та реалізується за допомогою процесу виховання. Опираючись на це, вважаємо, що одним із ключових видів спрямованості особистості є соціальна спрямованість, яка характеризується взаємовідносинами людини із соціальним середовищем, оточуючими її індивідами та впливом на них, шляхом безпосередньої або опосередкованої діяльності, та є

одним із основних структурних компонентів загальної спрямованості особистості.

Соціальна спрямованість особистості може бути представлена такими видами (В. Хмелько [11, с. 1]):

- 1) моральна (цінності та світогляд особистості);
- 2) соціально-культурна (ставлення особистості як до інших соціальних суб'єктів та об'єктів так і до результатів їх діяльності);
- 3) ідейно-політична (ставлення особистості до різноспрямованих субкультур та політичних течій).

Опираючись на аналіз та узагальнення існуючих концепцій щодо соціальної спрямованості особистості, нами було виокремлено основні елементи, які входять у її структуру та сформульоване власне визначення даної дефініції. Відповідно до цього, до елементів соціальної спрямованості особистості можна віднести [12, с. 1]:

- діяльність та активність як динамічні характеристики буття;
- комунікацію як основний засіб взаємодії із соціумом;
- ціннісні орієнтації як механізм ранжування пріоритетів;
- потреби як вираження запитів особистості;
- інтереси як показник пізнавальної сфери людини;
- ідеали як засіб мотивування до самовдосконалення;
- мотиви як рушійну силу, що сприяє розвитку особистості;
- переконання як прояв наявності сформованого світогляду;
- поведінку як вияв діяльності та реакцію на навколишні подразники;
- соціальний статус як показник ставлення до особистості та її місця у системі суспільних відносин;
- світогляд як ключову характеристику соціалізованої особистості.

Виходячи із сутності кожного із зазначених елементів, соціальну спрямованість особистості можна визначити як складне внутрішнє утворення, що характеризується мотивами діяльності та метою, яку ставить перед собою особистість, її прагненнями, потребами, активністю, інтересами, ідеалами, переконаннями, світоглядом, поведінкою та визначає готовність людини до взаємодії із соціумом із набуттям у ньому певного соціального статусу.

Зважаючи на те, що формування соціальної спрямованості є досить складним та довготривалим процесом, цілком закономірним є те, що під час даного процесу особистість стає об'єктом впливу

різноманітних факторів, зокрема соціальних інститутів, до яких відносяться і ЗМІ. С. Здіорук [3, с. 1] визначає ЗМІ як соціальний інститут та агент соціалізації особистості, який за допомогою різноманітних каналів (телебачення, Інтернет, преса, радіо) здійснює передачу інформації публічним шляхом, впливаючи при цьому як на свідомість, так і на підсвідомість особистості.

Говорячи про ЗМІ як про механізм впливу на формування соціальної спрямованості особистості, на нашу думку, доцільним є виокремлення власного визначення даного поняття, за яким ми визначаємо ЗМІ, як соціальний інститут, основою якого є інформаційний потік, що виражається у різних формах (телебачення, преса, радіо, Інтернет), які власними специфічними засобами впливають на масову аудиторію та внутрішній світ особистості, формуючи при цьому у неї програмовані «стандартні» моделі поведінки.

Характеризуючи вплив ЗМІ на формування соціальної спрямованості особистості вважаємо за доцільне перерахувати основні види ЗМІ [3, с. 1], до яких відносяться: друковані ЗМІ, аудіовізуальна інформація (телебачення та радіо) та мережа Інтернет.

У реалізації механізму впливу на формування соціальної спрямованості особистості у ЗМІ використовується ряд прийомів, які були виокремлені на основі аналізу контенту, який представлений різними видами ЗМІ:

- зміна подій та використання монтажу на телебаченні (поєднання або виключення певних елементів з трансльованого аудіовізуального контенту);
- використання рекламних засобів із прийомами переносу та аналогії (передбачає вплив на особистість, її поведінку та рішення);
- підбір відповідного освітлення та музичного супроводу під час подачі інформації, зокрема гіпнотичного матеріалу;
- оперування метамовою (інформація «між рядками», яка приховує реальну мету подачі інформації);
- використання інформації, що впливає на сферу інстинктів особистості;
- використання пропаганди та стереотипізації та порівняння (з метою маніпулювання індивідуальною та суспільною свідомістю);
- прийом авторитетної особи (зазвичай використовується «досвід» популярних особистостей, наприклад зірок телефільмів).

Аналізуючи зазначений перелік прийомів, можна сказати про те, що одними із ключових методів психологічного впливу, якими володіють ЗМІ є такі загальнопсихологічні методи як навіювання, зараження та переконання [9, с. 115].

Характеризуючи вплив ЗМІ на формування соціальної спрямованості особистості, варто зазначити, що їх вплив може мати як позитивний так і негативний характер. На основі вищезазначеної інформації нами було виокремлено критерії деструктивного та конструктивного впливу ЗМІ на особистість, які можуть слугувати основою для планування соціально-психологічної діяльності фахівців соціальної сфери із різними категоріями клієнтів.

До критеріїв конструктивного впливу можна віднести: розвивально-виховуючий характер інформації та відсутність контенту, що сприяє деморалізації особистості; демонстрацію поважливого ставлення до оточуючих; наявність матеріалу, спрямованого на ненав'язливу превенцію соціальних девіацій.

До критеріїв деструктивного впливу відносяться: популяризація різноманітних соціальних девіацій та деморалізації людини та наявність інформації, що носить пропагандивний характер; демонстрація матеріалів, які сприяють знеціненню інституту сім'ї та популяризації формування у особистості соціального інфантилізму; демонстрування контенту, який сприяє виникненню різних психічних розладів та формує навички маніпулятивної поведінки і т.д.

Оскільки ЗМІ досить часто сприяють розвитку руйнівних процесів у структурі особистості, на основі аналізу та узагальнення вищезазначеної інформації нами було розроблено ряд науково-практичних рекомендацій соціальним працівникам та соціальним педагогам щодо профілактики їх впливу на формування негативної соціальної спрямованості особистості:

1) необхідно систематично проводити соціально-психологічну діагностику поточного стану клієнта;

2) під час роботи важливим є урахування індивідуальних особливостей клієнта;

3) у процесі превентивної діяльності доцільним є використання наочних матеріалів та проведення різноманітних тренінгових та корекційних занять;

4) обов'язковою умовою профілактичної діяльності є надання можливості клієнту самореалізуватися та самовиразитися, наприклад у формі виконання домашніх завдань;

5) доцільним під час превенції впливу ЗМІ є проведення групових та масових лекцій у навчальних закладах та, за потреби, подальших індивідуальних консультацій вихованців;

6) обов'язковою умовою профілактичної роботи щодо впливу ЗМІ є активізація критичного та аналітичного мислення клієнта, а також формування у нього навичок вибудовування причинно-наслідкових зв'язків між процесами та явищами;

7) під час превентивної діяльності важливим є використання прийому пояснення сутності елементів ЗМІ, що можуть призвести до розвитку соціальних девіацій особистості, у формі, відповідній віковим особливостям розвитку клієнта.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, вплив ЗМІ на механізм формування соціальної спрямованості особистості має значні масштаби, оскільки кожна людина у процесі своєї життєдіяльності, взаємодіє із інформаційним полем, яке ними продукується. Особливістю даного впливу є те, що він може мати як конструктивний так і деструктивний характер. Саме тому працівнику соціальної сфери необхідно удосконалювати уміння профілактичної роботи щодо впливу ЗМІ на формування негативної соціальної спрямованості особистості та сприяти появі у клієнтів навичок аналітично-критичного мислення та протидії даному впливу.

Перспективи подальших дослідження даного питання полягають у розробці соціально-психологічних умов та структурно-функціональної моделі соціальної роботи щодо профілактики впливу ЗМІ на формування негативної соціальної спрямованості у дітей та молоді та перевірки їх ефективності на практиці.

Список використаних джерел

1. Бендас Т. В. Психологія лідерства / Т. В. Бендас. - СПб.: 2009. – 448 с.

2. Бік К. В. Поняття спрямованості особистості, фактори та передумови її формування у процесі онтогенезу [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#>

3. Види та функції ЗМІ [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/vidi-ta-funktsiyi-zmi/>
4. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія / О. Г. Видра. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 112 с.
5. Ільїн Є. П. Емоції та почуття / Є. П. Ільїн. - СПб: Санкт-Петербург, 2001. - 752 с.
6. Кириенко А. А. Асоціальна направленність особистості: визначення поняття, характеристика, класифікація / А. А. Кириенко // Молодой ученый. – 2013. - №3. – С. 434.
7. Клімов Є. А. Сутність та поняття професійного самовизначення школярів [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.directeducation.ru/powins-1043-3.html>
8. Лукашевич М. П. Соціологія економіки / М. П. Лукашевич. - К.: Каравела, 2009. - 280 с.
9. Павелків Р. В. Загальна психологія / Р. В. Павелків. – К.:Кондор, 2002. – 506 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург, 2002. – 720 с.
11. Спрямованість особистості [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://psych.info/psihologiya-lichnosti/motivatsiya/napravlennost-lichnosti.html>
12. Спрямованість особистості [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://knigi.link/motivatsiya-personala_1283/napravlennost-lichnosti-38238.html

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bendas T. V. Psihologija liderstva / T. V. Bendas. - SPb.: 2009. – 448 s.
2. Bik K. V. Ponjattja sprjamovanosti osobystosti, faktory ta peredumovy i'i' formuvannja u procesi ontogenezu [Elektronnyj resurs].- Rezhym dostupu: <https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#>
3. Vydy ta funkcii' ZMI [Elektronnyj resurs].- Rezhym dostupu: <http://dovidka.biz.ua/vidi-ta-funktsiyi-zmi/>
4. Vydra O. G. Vikova ta pedagogichna psihologija / O. G. Vydra. - K.: Centr uchbovoi' literatury, 2011. - 112 s.
5. Il'in Je. P. Emocii' ta pochuttja / Je. P. Il'in. - SPb: Sankt-Peterburg, 2001. - 752 s.

6. Kirienko A. A. Asocial'naja napravlennost' lichnosti: opredelenie ponjatija, harakteristika, klassifikacija / A. A. Kirienko // Molodoj uchenyj. – 2013. - №3. – S. 434.
7. Klimov Je. A. Sutnist' ta ponjattja profesijnogo samovyznachennja shkoljariv [Elektronnyj resurs].- Rezhym dostupu: <http://www.directeducation.ru/powins-1043-3.html>
8. Lukashevych M. P. Sociologija ekonomiky / M. P. Lukashevych. - K.: Karavela, 2009. - 280 s.
9. Pavelkiv R. V. Zagal'na psihologija / R. V. Pavelkiv. – K.:Kondor, 2002. – 506 s.
10. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshej psihologii / S. L. Rubinshtejn. – Sankt-Peterburg, 2002. – 720 s.
11. Sprjamovanist' osobystosti [Elektronnyj resurs].- Rezhym dostupu: <http://psyh.info/psihologiya-lichnosti/motivatsiya/napravlennost-lichnosti.html>
12. Sprjamovanist' osobystosti [Elektronnyj resurs].- Rezhym dostupu: http://knigi.link/motivatsiya-personala_1283/napravlennost-lichnosti-38238.html

Holovaniuk Y. M. Media as a mechanism to influence the formation Social orientation of the individual. The article analyzes the structure of social orientation of the individual, the process of its selection from the highest definition – the total orientation of the individual. The author gives the definition of these concepts. Main types and the key elements of the social orientation of the individual are identified. Definition and structural elements of the media are analyzed and systematized. Media as a mechanism of influence on the proces of formation of social orientation of the individual is characterized. The main techniques that are implemented through mass media are considered. Methods of psychological influence which are used by media are defined. Also, the basic criteria of constructive and destructive influence of media on personality are analyzed, systematized and summarized. The based on the theoretical reaserch was made scientific and practical recommendations for social pedagogues and social workers were presented to prevent the influence of the media on the formation of negative social orientation of the individual.

Keywords: personality, personality orientation, media, television, Internet, newspapers, radio, prevention.

Отримано 29.03.2017